Vavřinec Benedikt Nudožerský, *Grammatica Bohemica, ad leges naturalis methodi conformatae, et notis numerisque illustratae ac distinctae, libri duo*, editorka Nancy Smithová, nakladatelství *Talia*, Ostrava 1999.

Velmi opožděně se na tomto místě vracíme k edici *Grammaticae Bohemicae, ad leges naturalis methodi conformatae, et notis numerisque illustratae ac distinctae, libri duo* Vavřince Benedikta Nudožerského, která vyšla na konci roku 1999 v ostravském nakladatelství *Talia*. Jde o latinskou gramatiku češtiny, která byla vytištěna v roce 1603 v Praze. Ačkoli je tradice starších českých gramatik bohatá, zatím byla edičně značně zanedbávána – dosud byly vydány (zejména v zahraničí) tři gramatiky: fototypicky *Grammatika česká* Beneše Optáta, Petra Gzella a Václava Philomatesa (1974 ve Frankfurtu nad Mohanem), *Grammatika česká* Jana Blahoslava, a to hned dvakrát (v roce 1857 ve Vídni a v roce 1991 v Brně), Rosova *Čechořečnost*, jednou fototypicky (1983 v Mnichově), jednou jako překlad do angličtiny (1991 v Praze). Vzhledem k slavné minulosti starší české gramatické produkce a velkému počtu titulů je to stav tristní. V případě Nudožerského gramatiky české badatele znova zastoupilo zahraničí, jmenovitě americká bohemistka Nancy Smithová.

Nudožerského mluvnice je svědectvím hluboké a slavné tradice bádání o českém jazyce, jejíž hlavní rozvoj nastal ve století šestnáctém, nicméně svými kořeny sahá do 14. století, do období vzniku pražské univerzity. Roku 1533 vychází v Náměšti nad Oslavou první česká gramatika (první gramatiky moderních evropských jazyků – italštiny a španělštiny – vznikají krátce předtím na přelomu 15. a 16. století), jejíž autoři (Petr Gzell a další – viz výše) zvolili z našeho hlediska poněkud zvláštní přístup - jednak v gramatice navrhují pravopisnou reformu tištěné češtiny, jednak podávají jakýsi návod, jak překládat biblický text do češtiny. Na náměšťskou mluvnici navazuje rukopisná gramatika Jana Blahoslava (1571), která se dělí na dvě části: první je Blahoslavův komentář náměšťské mluvnice, druhá obsahuje pojednání o stylistických figurách, frazeologii, překladu, nářečním rozrůznění apod. První gramatikou uvádějící přehledy skloňování a časování je *Grammatica Bohemica* Matouše Benešovského (1577). Tato často podceňovaná jazyková příručka přináší řadu nových zjištění, a tak znamená posun v teoretické reflexi češtiny (např. o vidu, o sedmi pádech češtiny apod.). Všechny uvedené gramatiky však nesplňují zcela naše představy o „plnohodnotné

mluvnici", byly proto také často neprávem starší českou lingvistikou odmítány – prvním dvěma skoro úplně chyběly přehledy skloňování a časování, poslední zase kromě těchto přehledů neobsahovala téměř žádné teoretické pasáže. Proto je také Benediktova gramatika, vycházející dvacet šest let po Benešovském, považována za první kompletní gramatiku češtiny. Zároveň představuje poslední gramatiku tzv. zlatého období českého jazyka, pozdější gramatiky počínaje Drachovského *Grammatica boëmica in V libros divisa* (1660) již náležejí epoše barokní.

Nudožerského gramatika není jen první soustavnější gramatika češtiny, ale je také první gramatikou češtiny napsanou Slovákem (narodil se roku 1555 ve slovenské vesnici Nedožery – jako Nudožerský se označoval on sám). Ačkoliv rodem Slovák, strávil většinu aktivního života v Čechách a na Moravě (umřel 1615 v Praze). Patří tedy k těm mnoha Slovákům, kteří spojují kulturní prostředí české a slovenské. Nudožerský položil tradici slovenských gramatik o češtině, která se mohutně rozvinula mezi slovenskými protestanty v 2. polovině 17. a v 18. století – vzpomeňme zejména vynikající *Grammatika Slavico-Bohemica* (1746) Pavla Doležala. Na rozdíl od těchto gramatiků Nudožerský, zcela vkořeněný do českého prostředí, koncipoval svou gramatiku především s ohledem na české publikum, i když v titulu ji dedikuje vedle české a moravské mládeže také mládeži slovenské.

Nudožerského gramatika se skládá ze dvou částí: první, značně obsáhlé *Etymologie*, tohoto výrazu se dříve používalo pro označení tvarosloví, a druhé, rozsahem chudší *Syntaxe*, která se v podstatě redukuje v rámci tradice na některé otázky spjaté s vazbou (rekcí) sloves, podstatných a přídavných jmen, shodou (kongruencí), funkcí některých spojek a obsahuje také krátkou charakteristiku zásad kladení interpunkčních znamének. Toto členění zčásti odpovídá vzoru antické Donátovy gramatiky, základní gramatiky latiny v období středověku, ačkoli scházejí samostatné části ortografie a prozodie. Nudožerský to však ospravedlňuje tím, že se těmto oblastem věnuje v dílčích otázkách na různých místech gramatiky.

Ačkoli je Nudožerského gramatika zřetelně ovlivněna latinskou gramatickou teorií (zejména Philippa Melanchtona a Petra Rama), daří se jejímu autorovi v řadě případů od jejího svazujícího vlivu odpoutat, a zachytit tak strukturní jevy vlastní češtině. Tak např. člení jmennou deklinaci do sedmi pádů (v náměšťské mluvnici se ještě rozlišovalo podle latiny pádů šest – sedmipádový systém češtiny se prvně objevuje u Benešovského); poprvé Nudožerský reflektuje princip životnosti v deklinaci maskulin (pod vlivem Ramovy gramatiky však rozděluje deklinaci jmen na stejno- a nestejnoslabičnou), odděluje deklinaci substantiv a adjektiv, kterou liší na tvrdou a měkkou; přibližuje se velmi blízko klasifikaci vidu českého slovesa. Nudožerského gramatika se také jako první podrobněji zabývá některými aspekty větné stavby a slovotvorby (např. odvozováním deminutiv a adjektiv). Gramatika rovněž obsahuje příležitostné poznámky o rozdílech mezi češtinou v Čechách a na Moravě a mezi češtinou a slovenštinou. Tak se například dovídá-

me, že v Čechách se říká *tato zvířata*, na Moravě *tato i tyto zvířata*, na Slovensku jen *tyto zvířata*, pozorování regionálních a nářečních diferencí jsou spíše příležitostná, obecně je vliv slovenštiny na Nudožerského kodifikaci češtiny nepatrný.

Celkově je charakter Nudožerského gramatiky, přes některé dílčí poznámky o mluveném jazyce, konzervativní, neboť je stylově zúžený. Za zdroj jazykové správnosti uvádí v duchu antické tradice úzus, čímž rozumí „řeč těch, kteří správně hovoří a píší". Konzervativnost Benediktovy gramatiky vyplývá z toho, že kodifikaci abstrahovala z jazyka náročné literární tvorby druhé poloviny 16. století – vždyť na její vznik měl jistý vliv Daniel Adam z Veleslavína, jeden z čelních představitelů vysoké kultury jazyka humanistické epochy. Vzorem jazykové správnosti tohoto období byl jazyk *Bible kralické*, v tomto období již mírně archaický. Jazykový vliv *Bible kralické* na Nudožerského také lze sledovat přímo v textu gramatiky, kde je za dokladový materiál využito především jejích citací.

Pokud jde o ediční stránku vydané publikace, snažila se její editorka vydat text především tak, aby uspokojil kritéria vědecká, tj. aby byla co nejvíce uchována autentická hodnota gramatiky. Proto latinské výkladové pasáže transkribuje podle edičních zásad vydávání latinských děl J. A. Komenského, zatímco česká paradigmata a český dokladový materiál jsou transliterovány. Český transliterovaný text však není vydáván naprosto bez úprav. V poznámkovém aparátě je uvedena originální verze, kterou editorka upravila buď proto, že ji hodnotila jako typografickou chybu, anebo v případě biblických citací proto, aby ji uvedla do souladu se zněním jednodílného vydání *Kralické bible* (1596). Bez poznámek jsou podle novočeského úzu upravovány interpunkce a psaní velkých písmen. V kladení interpunkce se však editorka dopustila řady nedůsledností, protože uchovala některé případy originálního znění, které jsou v rozporu s novočeskými zásadami, např. psaní čárky před spojkou *a* (11a, Dan 4: 30, 40a, Isa 37: 35) a před spojkou *i* (42b) v poměru slučovacím nebo absence čárky před relativním zájmenem (24a, Exod 28: 4). Edice je také doplněna rejstříkem a anglickým poznámkovým aparátem.

V úvodní anglické studii, jejíž autorkou je rovněž Nancy Smithová, se zaměřuje pozornost na pravopisnou, hláskovou a morfologickou stránku Benediktova mluvnického výkladu. Přístup Nancy Smithové je přitom staticko-dynamický: vybírá jevy, u nichž došlo během historického vývoje k pohybu a zjišťuje, zdali a do jaké míry se kryje jazykový stav mluvnice s našimi představami o stavu jazyka přelomu 16. a 17. století. Za jistou slabinu úvodu, která je příznačná zejména pro výklady morfologické, považuji přehnanou důkladnost ve výkladu vývoje analyzovaných jevů. Jak napovídá volba angličtiny za jazyk předmluvy, je tato tendence k co největší explicitnosti patrně motivována určením edice zahraničnímu čtenáři, který nemusí být zevrubně seznámen s vývojem českého jazyka – přesto však méně by znamenalo více. Ušetřený prostor by potom bylo možno věnovat i jiným aspektům vydávané gramatiky, jimž se autorka v předmluvě

věnuje jen okrajově a nesoustavně, pokud vůbec: např. místu editované gramatiky v rámci celkového vývoje českých gramatik, otázkám vlivu předchozích českých a latinských gramatik na Nudožerského jazykové názory, vliv Nudožerského na pozdější gramatickou produkci o češtině, místo Nudožerského mezi slovenskými autory gramatik o češtině, funkce, resp. určení, gramatiky apod. Přitom by bylo možno využít již existující, poměrně bohaté literatury o této problematice, např. knižních publikací Radoslava Večerky, syntetických i monografických studií Josefa Vintra nebo příspěvků přednesených na konferenci *Starší české, slovenské a slovanské mluvnice*, které byly vydány v roce 1985 péčí Jaroslava Poráka ve sborníku *Práce z dějin slavistiky X*.

Vydání *Grammaticae Bohemicae... libri duo* představuje významný nakladatelský počin, který je dalším pokračováním úsilí o poznání významné tradice gramatik o češtině. Škoda jen, že její exkluzivní, vědecký charakter snižují nepřesnosti, jako např. ve výše zmíněném kladení interpunkce. Editorský počin Nancy Smithové lze také chápat jako podnět k probuzení většího zájmu o tuto oblast české minulosti, k čemuž se sama editorka v předmluvě hlásí, a také jako výzvu k dalšímu vydávání starších českých gramatik, ve kterém zatím až na ojedinělé výjimky (např. připravované vydání Šteyerova *Žáčka* nebo chystaný český překlad Rosovy *Čechořečnosti*) česká bohemistika žalostně selhává.

Pavel Kosek

Libor Pavera, *Od středověku k romantismu. Úvahy o starší literatuře*, Editio Universitatis Silesianae Opaviensis, „Litteraria", tomus I, Opava 2000, 225 s.

Libor Pavera w pracy *Od středověku k romantismu. Úvahy o starší literatuře* przedstawia własne badania literatury staroczeskiej. W części wstępnej zatytułowanej *Možlivosti i ograniczenia interpretacji*, która rozpoczyna rozdział pierwszy, Autor wskazuje na istnienie dwóch typów odczytu dzieła literackiego: czytelniczego (spontanicznego i subiektywnego) oraz naukowego (hermeneutycznego, genetycznego). Uważa on, że istnieje jeszcze trzeci, pełniejszy i dokładniejszy odczyt – manuskryptologów, którzy pojmują literaturę jako proces (pisania), dlatego badają nie tylko teksty finalne, ale także inne ich wersje powstałe w tzw. okresie przedtekstowym. Takie podejście wydaje się słuszne, ponieważ dzisiejszy odbiór tekstów staroczeskich jest złożony choćby ze względu na pojawienie się innego kontekstu dzieła (por. humor w literaturze, który w poszczególnych epokach bywał inaczej wyrażany).